

De geschiedenis van het Tuchthuis te Gouda (1611-1861)

OPGERICHT 'om eenige die nyet deugen willen daer voor een tyt vast te setten'

Henny van Dolder - de Wit

Van oudsher is een gevangenis de aange-
wezen plaats om misdadigers in bewaring
te stellen of te straffen. We lezen er al van
in de bijbel, in het Oude Testament (sv). La-
ter maakten Johannes de Doper, Barabbas
en Petrus er – al dan niet schuldig – kennis
mee. De apostel Paulus bracht tijdens zijn
zendingsreizen vele jaren door in donkere
kerkers, geketend of met de voeten vastge-
klemd in een houten blok, de 'stok' genoemd.
In Gouda kregen criminelen aanvankelijk
onderdak in het kasteel, de stadhuis-
kelder en enkele stadspoorten, met als belangrij-
kste de Tiendewegspoort en vanaf 1611 in een
eigen tuchthuis in de leegstaande gebouwen
van het Sint-Catharinaklooster aan de Groe-
neweg. In de laatste decennia – vanaf 1837
tot aan de opheffing in 1861 – verbleven er
alleen veroordeelde vrouwen. De geschie-
denis van deze strafinrichting en haar bewo-
ners behoort tot de vele mozaïekstukjes die
met elkaar de veelkleurige en boeiende his-
torie van de stad Gouda vormen.



Gevangene afgebeeld op een van de ramen van de St. Janskerk (St. Janskerk, Gouda)

In het kasteel zaten gevangenen ook in de stok, getuige de stadsrekening van 1437: 'Item van enen nuwen stoc te beslaan op het huis ter Goude staende'. In 1444 bood het stadsbestuur mr. Claes, de secretaris van Dordrecht een maaltijd aan '[...] toen hij met anderen hier was in verband met de gevangenen op 't slot'. Castimentshuisjes (castiment komt van kastijden) bij de Dijks- of Rotterdamsepoort en de Tiendewegspoort boden onderdak aan zwervers, bedelaars en al wie zich aan een misdaad schuldig maakte. Genoemde locaties fungeerden mede als huis van bewaring, waar het vonnis werd afgewacht,

variërend van lijfstraffen tot verbanning of in het ergste geval: de galg. Het waren vooral rondzwervende bedelaars en vagebonden (calissen) die de middeleeuwse burger het leven zuur maakten. Een bonte stoet avonturiers trok toen door het land. De historicus Herman Pleij beschrijft ze als '[...] rondzwervend uitschot van verlopen monniken en nonnen, gesjeesde studenten, kwakzalvers, als pelgrim vermomde bedelaars, afgedankte huursoldaten en toneelspelers die stad en land afschuimden op zoek naar geld, voedsel, wijn en liefde’.

Regelmatig verschenen zulke vrijgevochten mannen en vrouwen als ongenode gasten op doop-, trouw- of begrafenismaaltijden, waar zij de bewoners dwongen hun voedsel en drank te geven. Beschouwde men het geven van aalmoezen aan bedelaars lange tijd als een liefdadig werk, gaandeweg kreeg de bevolking er schoon genoeg van. Tal van gewesten vaardigden plakaten uit tegen het bedelen, bekend zijn de ordonnanties van keizer Karel V tussen 1530 en 1550.

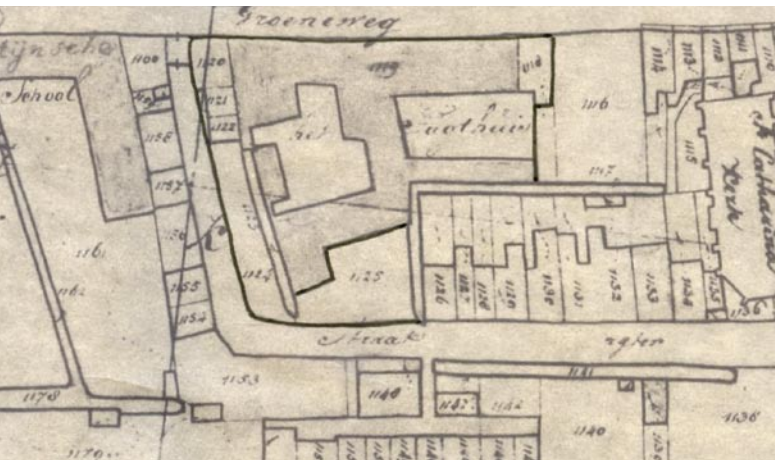
Vanaf het midden der zestiende eeuw vormden zich betreffende het straffen van overtreders nieuwe inzichten. Men vroeg zich af waarom een veroordeelde zijn tijd met nietsdoen zou doorbrengen, terwijl oppassende burgers van vroeg tot laat moesten zwoegen voor hun dagelijks brood. Was het niet beter om gedetineerden ook te laten werken, waardoor zij tevens een betere kans kregen weer op het rechte pad te geraken? Dirck Volkertsz Coornhert publiceerde in 1587 zijn traktaat *Boeventucht*, waarin hij pleitte voor meer toegepaste straffen. Zulke principes bracht men in Gouda in praktijk toen

het stadsbestuur in 1611 in de leegstaande gebouwen van het Sint-Catharinaklooster aan de Groeneweg een tuchthuis vestigde.

Klooster – tapijtweverij – gevangenis – school

Leerlingen van de Ernst Casimirschool die nu onbezorgd op het schoolplein rennen of braaf in de klas zitten, zullen zich niet realiseren dat zij zich op historische grond bevinden. Vanaf de vijftiende eeuw ontwikkelde zich hier een van de aanzienlijkste vrouwenkloosters van Gouda, het Sint-Catharinaklooster. Wanneer het stads- of kerkbestuur hooggeplaatste gasten of geestelijken ontving, fungeerde het zelfs als hotel. Na de Opstand van juni 1572 werd het met de negen overige kloosters onteigend. Tussen 1583 en 1593 verkocht de stad onderdelen van het complex aan particulieren en handwerkslieden, met uitzondering van de kapel die bestemd werd voor de opslag van turf (Turfkerk). Ruime, leegstaande kloostergebouwen als die van Sint Catharina leenden zich uitstekend voor de plaatsing van weefgetouwen. Tapijt- en lakenwevers die om hun geloof uit de zuidelijke Nederlanden waren gevlucht maakten daar dankbaar gebruik van. De uit Oudenaarde afkomstige Jan Ruffelaer vestigde zich al voor 1600 in het Catharinaklooster. Zijn bedrijf floreerde niet, daarom verschaftte het stadsbestuur hem in 1598 verschillende opdrachten voor tapijserieën. Zo kon hij de rente betalen die rustte op ‘de huijsinge bij hem in ’t convent van de Catarijnen gecogt’. Zijn zoon David maakte de wandtapijten die nog in de trouwzaal van het Goudse stadhuis hangen.

Plattegrond met daarop de locatie van het Tuchthuis aan de Groeneweg (SAMH)



De vestiging van het Tuchthuis

In 1514 bestond er in Gouda al behoefte aan een onderkomen '[...] dar men deghene die van quaden regimente zijn in mochte leggen'. Bijna een eeuw later werd in dit gemis voorzien met de inrichting van een tuchthuis. Andere Hollandse steden waren daarin al voorgegaan: Am-

1. Deze functie is te vergelijken met de huidige dienst openbare werken

sterdam in 1595 en 1597, Leiden en Leeuwarden in 1598 en Haarlem in 1609. Het waren de eerste gevangnissen op het Europese vasteland waar gedetineerden verplicht waren om te werken.

In juni 1610 staat in het Goudse kamerboek: ‘Geweest in ’t Paterhuys van de Cathrijnen om te zyen oft bequaem zoude wezen tot een vrouwen tuchthuys. Is gezyen ende men zal naerder daer op letten’. Op 6 september 1610 staat in het vroedschapsboek opgetekend: ‘Op huysden es geproponeert hoe dat de magistraten – overmits de ontucht die dagelix gepleecht wert bij droncke vrouwen ende andere – goet zoude achten dat men ’t Patershuys van de Catharinen approprierde (toe-eigende), zoo tot een spinhuys als omme altemet eenige, die nyet deugen willen daer voor een tyt vast te setten. Ende hierop ommevraech gedaen zijnde, es ’t selve zeer raetsaem gevonden ende de magistraet volcomen last gegeven, omme dat metten eersten te vorderen’.

Probleem was dat het Patershuis nog bewoond was. De huurder David Coeye of Koy, kreeg te horen dat hij tegen Allerheiligen op 1 november voor andere woonruimte moest zorgen, twee huisgezinnen hadden al met hun vertrek ingestemd. Toen Koy weigerde aan dit verzoek gehoor te geven, maakten de burgemeesters hem duidelijk dat zij hem desnoods zouden dwingen tot vertrek. Dat werkte, een week later betrok hij een huis aan de Kuipersteeg. Hierna volgde de benoeming van een cipier of binnenvader: ‘Nadyen het paterhuys van de Catharynen tot een Spinhuys of Tuchthuys gedestineert is, werd Claes Cornelisz als tuchtmeester aengesteld’. Hij bewoonde een perceel dat aan het tuchthuis grensde. Enkele regenten bezochten intussen de strafinrichtingen in Amsterdam, waar zij zich lieten voorlichten over het bestuur en de organisatie.

Restauratie en inrichting

Het stadsbestuur gaf opdracht aan de fabrieksmeesters¹ om de nodige reparaties aan het gebouw te verrichten. Terwijl de herstelwerkzaamheden nog in volle gang waren arriveerden reeds de eerste veroordeelden. Zij kre-

gen tijdelijk onderdak in het huis van de cipier. Dat een opknabbeurt van de gebouwen niet overbodig was getuigen de gebruikte materialen: 120 eiken planken, plavuizen voor de moederskamer, vier rollen lood van te samen 1185 pond, ijzerwerk, sloten, spijkers, leien, glazen, hardsteen, koper en metselspecie. Tot slot verfde men het huis wit en na een laatste schoonmaakbeurt begon het inrichten. Wagens volgeladen met gebruiksvoorwerpen reden af en aan met lepels, eet- en drinkgerei, (koperen) ketels en (ijzeren) potten, schuimspanen, kransen, aardewerk, zitkussens, tobben, dweilen, lantaarns, weefgetouwen met bijbehorend gereedschap, bedden, stoelen, een vleeskuip, een kruiwagen, lange stokken om het wasgoed op te drogen, vier vaten om scharbier in te halen en 24 beukhamers. Emmegen Wolphaertsz uit Amsterdam leverde 40 el ruwe katoenen stof voor de strozakken. Voor de slaappleatsen kocht men ongebleekt linnen laken, Spaanse dekens en rood laken (voor spreien?). Volgens voorschrift deelden twee vrouwen één bedstede. De mannen, van wie het getal beduidend groter was, sliepen waarschijnlijk op losse strozakken. Aanvankelijk aarzelden de burgemeesters nog tussen de naam ‘spinhuys of tuchthuis’, maar in 1611 koos men voor de laatste.

De eerste personeelsleden

Het behoorde tot de taak van de regenten of buitenvaders om personeel in dienst te nemen. Binnenvader Pieter Andriesz werd als opvolger van Claes Cornelisz bijgestaan door binnenmoeder Sanne Joppen, zij vervulden een belangrijke taak naast de regenten bij het dagelijks beheer van de inrichting. Meester Thomas, de chirurgijn, begon zo snel mogelijk na zijn aanstelling met het vullen van de flesjes en potten in zijn medicijnkast. Jan Leendertsz de (school)meester kocht bij de boekhandelaar vier catechismussen, vier ABC-boekjes, een schrijflade, een pak papier en een brievendoos. Dat was voorlopig genoeg om met godsdienstig onderwijs en lessen in lezen en schrijven te beginnen. De dienstbode Geertgen wachtte op orders van de binnenmoeder. Zij werd bijgestaan door een ‘jong wijff’, die gratis een ‘huyck’ (muts)

ontving om tijdens haar werk te dragen. De cipier Andriesz huurde nog drie 'slickrapers' om de zijl (grachtje langs het huis) uit te baggeren en hij liet de wijngaard snoeien. Het huis was gereed om de gedetineerden te ontvangen. Hun aantal nam in korte tijd zo snel toe, dat de aankoop van nog meer percelen noodzakelijk werd. In het kamerboek van 1611 staat: 'Op huysden is geproponeert hoe dat overmits het tegenwoordiche tuchthuys te clein valt ende dat de mannen ende vrouwen dyenen gesepareert te blyven, oversulcx by provisie gecocht cyn drye huysen...ende dat men oock goedt souden vinden daervan te crygen het vierde huys...'

Marrechien moet onzichtbaar blijven

Behalve gedetineerden woonden er in het tuchthuis lieden die op verzoek van ouders, verwanten of voogden voor korte of lange tijd tegen betaling werden opgenomen. Zij genoten bijzondere privileges. De eerste was in december 1610 schipperszoon Maerten Aertsz, hij kreeg niet het gemakkelijkste karwei toebedeeld, namelijk het beuken van hennep. Hij hoefde het materiaal niet zelf te halen of na bewerking weg te brengen, bovendien sliep hij in een eigen bed. Vervolgens arriveerden er vrouwen uit Linschoten, Ottoland en ene Geerte Jans 'die al acht dagen weigerde om te eten'. In 1613 werd Marrechien Cornelis op verzoek van haar familie tegen betaling van 72 gulden voor een jaar in het tuchthuis geplaatst 'om te wercken en getracteert te worden gelijk andere tuchtelingen'. De voorwaarde luidde 'dat ze door niemand gezien mocht worden'. Ze bracht haar eigen spullen mee: een bed, een peluw, een oorkussen, twee dekens, lakens en een tinnen waterpot.

In 1650 belandde Geertje Dirx, een geliefde van de schilder Rembrandt, in het tuchthuis. Zij was niet alleen zeven jaar lang, van 1642 tot 1649, het kindermeisje van zijn zoon Titus, maar ook de minnares van de kunstenaar. Nadat hij haar enkele kostbare juwelen schonk die aan zijn overleden vrouw hadden toebehoord, dacht Geertje dat hij haar nu ook wel ten huwelijk zou vragen. Maar Rembrandt had een nieuwe liefde: Hendrickje Stoffels. Toen Geertje geld eiste vanwege het niet nakomen

van gedane trouwbeloften rustte op Rembrandt de plicht tot alimentatie.

Na een onverkwikkelijke strijd met inschakeling van bevoegde instanties gelukte het de schilder om haar in 1650 na overleg met Geertjes familieleden voor de tijd van twaalf jaar te laten opsluiten in het tuchthuis te Gouda. Na haar verblijf in het huis van de schilder, waar meerdere dienstmeisjes voor het huishouden zorgden, moet dit een zware periode in haar leven zijn geweest. Na vijf jaar zag zij kans om met hulp van een verwante ontslagen te worden. Het kamerboek van de stad meldt in het kort: 'de leste mei 1655...Geertge Dirx is ontslaegen uit het tuchthuijs'. Een jaar later overleed zij in haar geboorteplaats Edam.

Schoenen maken en laken spoelen

Dat de bewoners van het tuchthuis verplicht waren om te werken was niet alleen nuttig uit opvoedkundig oogpunt, maar ook positief voor de financiën. De voornaamste bezigheden bestonden uit kammen en kaarden van vlas, spinnen, weven en spoelen van de lakense stof, alles ten dienste van de lakenindustrie. Mannelijke gedetineerden vonden het beuken van hennep de meest afschuwelijke arbeid. Van februari tot november 1611 bedroeg de bewerkte hoeveelheid 41.550 pond ter waarde van 373 gulden en 19 stuivers. Verzet tegen dit onmenselijk zware karwei leidde twee keer tot een opstand, die met harde hand werd onderdrukt. De opstelling van een tuchthuisreglement moest dergelijke ongeregelheden in het vervolg voorkomen. Omstreeks het midden van de zeventiende eeuw namen de beukmolens de taak van de gevangenen over.

Een andere activiteit was het maken en herstellen van schoeisel, tussen september 1612 en januari 1613 werden maar liefst 581 paar schoenen afgeleverd. In diezelfde periode deden zich ook enkele ontvluchtingen en uitbraken voor, wat leidde tot verzwaring van de straf. Het tuchthuis trok buiten Gouda al gauw de belangstelling en werd tot voorbeeld gesteld in andere plaatsen zoals Antwerpen. De stichting stond bekend als 'een seer groot en bequaem Tuchthuys, gesticht uijt haer eygen midde-



De Tienedewegspoort, deed tot in de negentiende eeuw dienst als gevangenis (SAMH)

len, omme daerinne beslooten te houden den geen, dewelcke in deselve stad ende jurisdictie van dien sich quaemen te verlopen’.

De Loterij

Ter versterking van de financiën organiseerden stichtingen vaak een loterij, zo ook de regenten van het tuchthuis. In februari 1611 begonnen de voorbereidingen en in 1614 was het zo ver: ‘Versoucken de tuchtvaarders de stelling van heure loterie te mogen stellen voor ’t stadhuis’. Dat mocht, na afloop van de donderdagse markt kon met de opbouw worden begonnen. Trommelslagers gingen rond in de straten en overal zag men ingelijste affiches (chaerten), op linnen geplakt, versierd met franje. Om ook elders in het land aan de actie bekendheid te geven schreef Jan J. de Vennip een rederijkersspel: ‘Kort bericht, van ’t Tuchthuys, tot onderwijs van alle onbedochte joncheyt’, voor opvoering door vier personen. In de prijzenkast blonk het uitgestalde zilver, met als hoofdprijs een vergulde ‘cop’. Werkplaatsen van edelsmeden als Jan Pietersz Goutsmith en Hendrick Kundertorff maakten overuren. Zij leverden enkele honderden lepels en een zilveren schaal. Daarnaast waren er nog kustingbrie-

ven (rentebrieven) te winnen. De loterij werd een groot succes, de opbrengst gaf het tuchthuis een solide basis waarop het gesticht, ondanks incidentele tegenslagen, tot ver in de negentiende eeuw kon functioneren.

Tucht- en spinhuizen behoorden tot gestichten van weldadigheid, dus tot de gast- of godshuizen. Dat betekende dat er erfenissen, legaten en donaties aan het huis vermaakt mochten worden. Op het binnenplein hing ten overvloede een bus waarin bezoekers een gift konden deponeren. Tussen 1615 en 1647 genoot de instelling nog de volgende neveninkomsten: van alle schepen die de nieuwe sluis (Mallegatsluis) passeerden 1 stuiver en jaarlijks van iedere brandewijntapper zes gulden, van de grote sluis – de donkere sluis – vijftien gulden, van de turfbelasting achthonderd gulden en van alle herbergiers, tabak- en wijnverkopers drie gulden.

Alleen hervormde preken

Het godsdienstig onderwijs kreeg voorrang boven leren lezen en schrijven. Na hun bezoek aan Amsterdam in 1610 vertelden de Goudse regenten dat daar vooral op zondag veel aandacht aan geestelijke vorming werd besteed. Daarvoor gebruikte men Nederlands oudste gevangenis-Bijbeltje, getiteld ‘Een cleyn Handtboecxken, waer in begrepen zijn Proverbia, de spreuken Salomonis, Ecclesiastis, Prediker, Sapientia, ’t Boek der Wijsheyt, Jezus Sirach enz.’ De inhoud van zulke boekjes was afgestemd op een zedenkundige beoefening van de deugden, overigens zonder enige dogmatische inslag. Wellicht is genoemd boekje ook gebruikt in het Goudse tuchthuis.

In 1636 verzochten twee regenten namens hun medebestuurders of het mogelijk was zo nu en dan iemand voor de gedetineerden te laten preken. De kerkenraad van de hervormde (gereformeerde) gemeente droeg dit op aan de ziekentrooster Gabriël Vink, die theologie studeerde. Inbreng van andere kerkgenootschappen was ondenkbaar, de hervormde kerkenraad had het voorlopig nog voor het zeggen. Die was dan ook zeer ontstemd toen de regenten in 1699 een rooms-katholieke binnenvader aanstelden. Men dreigde dit als een voorbeeld van

‘paapse stoutigheden’ bij de synode te melden. De zaak werd tenslotte overgedragen aan de burgemeesters die, zoals gewoonlijk bij dergelijke klachten, geen actie ondernamen.

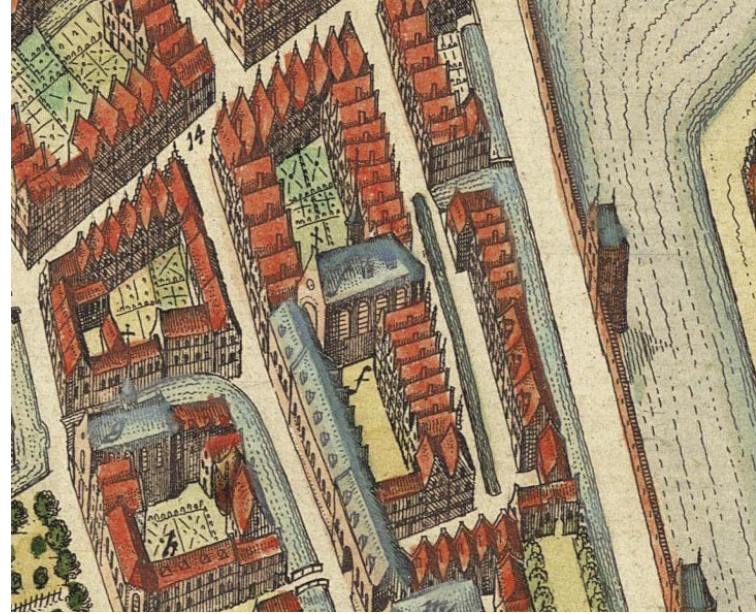
Proveniers in de achttiende eeuw

Zijn de archiefstukken van het tuchthuis voor wat betreft de zeventiende eeuw onvolledig, die van de achttiende eeuw verschaffen uitgebreide informatie betreffende het aannemen van inwonende proveniers of kostkopers: door inbreng van een som geld was men voor de rest van het leven verzekerd van verzorging en onderdak. Dat gebeurde al vroeg in kloosters en gasthuizen, als welkome aanvulling op het budget. Om je aan te melden moest je wel de leeftijd van vijftig jaar hebben bereikt, dat vond men toen bejaard.

Het boek waarin de proveniers zijn geregistreerd geeft tevens informatie over verschillende ruimten in het tuchthuis. In 1638 waren er voor hen al vier kamers beschikbaar. De prijzen varieerden naar gelang men alleenstaand of gehuwd was van 850 tot 4500 guldens. Deze mannen en vrouwen woonden aan de noordzijde van de voorplaats, in een gebouw dat ‘het kleine Proveniershuis van het Tuchthuis’ werd genoemd. Het bestond uit twee beneden- en drie bovenkamers met een bergzolder.

In 1767 kregen de proveniers een eigen reglement. Van hen werd verwacht dat zij niet vloekten of vuile taal spraken en eerbied toonden voor de regenten. Bij overtreding was de boete niet gering: zes gulden en zes stuivers, wat ten goede kwam aan de diaconie van de hervormde gemeente.

’s Morgens luidde het klokje om hen te laten weten dat het ontbijt in de keuken gereed stond, ’s zomers om acht uur, in de winter een half uurtje later. De gedetineerden zullen dit geluid met gemengde gevoelens hebben aangehoord, zij waren al drie uur eerder gewekt. De overige maaltijden werden om twaalf uur in de middag en ’s avonds om acht uur opgediend; wie ziek was kreeg zijn eten thuisbezorgd. Tussen tien uur ’s avonds en zes of zeven uur in de morgen was de deur aan de straat gesloten.



Het Catharinaklooster midden in de afbeelding (SAMH)

In het Contractboek uit 1767-1800 zijn de overeenkomsten nauwkeurig vastgelegd. Zoals van Justus Bubbesson en zijn vrouw Adriana van Pelt. Zij waren beiden 62 jaar oud en voor 2100 gulden kregen zij een kamertje toegewezen ‘boven de Kaggel’ (kachel). Kleding en kosten van de dokter en apotheker waren voor eigen rekening. Wasen, stijven en strijken van de kleding, brandstof (turf) en verlichting (kaarsen of lampolie) betaalde het huis. De locaties droegen de nummers 1 tot en met 16.

Om zo veel mogelijk proveniers te kunnen huisvesten installeerde men kamertjes op de rietzolder of (al)gemene kamer, op de hoek ‘met een venster’ (kennelijk een uitzondering), de verbouwde korenzolder, de kaaskamer en de kleerzolder. De regentessenkamer ‘uitzicht hebbend op ’s Heeren straat’ (de hoofdstraat) was in 1786 ook beschikbaar, maar mochten er nieuwe regentessen worden benoemd, dan moest de bewoner die inruilen voor een ander vertrek. Dat gebeurde niet en de persoon die in 1795 deze kamer kreeg toegewezen mocht er op eigen kosten een bedstee laten timmeren.

Soms was er op het moment van intrede geen plaats beschikbaar, dan zat er niets anders op dan tijdelijk in de stad een woning te huren. Zo’n uitwonende (halve) provenier genoot verder alle voordelen van het huis en

ontving jaarlijks 21 gulden subsidie van de regenten.

Bij zo'n intensief gebruik van de toch al eeuwenoude gebouwen was regelmatig onderhoud heel belangrijk, er zijn diverse bestekken. Een ervan dateert uit 1778, toen werkte men aan verbetering van de kap, de zes schoorstenen met rook- en windkappen, muurwerken en een nieuwe stenen vloer. Tegelijk werden de goten en afvoerpijpen gecontroleerd.

Het tuchthuis in de Franse tijd

Tijdens de periode van de Bataafse Republiek van 1795 tot 1801 vonden niet alleen pogingen plaats tot reorganisatie in het tuchthuis, maar trachtten de Fransen er een soort militaire strafgevangenis van te maken. Dat bracht het stadsbestuur en de regenten in een moeilijke positie.

Veel gedetineerden werden op bevel van de Franse autoriteiten opgenomen. Zij waren veroordeeld vanwege hun verzet tegen de vijand of gedeserteerd uit hun legeronderdelen. Met name het Goudse tuchthuis kreeg onder Oranjegezinden een naam. Er werd geen cent voor hen betaald, zodat de schuldenlast van het tuchthuis voor de jaren 1809 en 1810 steeg tot meer dan 20.000 gulden. Vorderingen op de staat bleven onbetaald.

De tijdelijke internering deed Oranjegezinde bestuurders aan den lijve ondervinden dat een verblijf in de gevangenis geen pretje was. Als gevolg hiervan kwamen al gauw na de Franse tijd voorstellen ter tafel om de situatie in gevangenissen te verbeteren.

Onder de Franse wetgeving werd het gevangeniswezen in 1811 een rijkstaak, hetgeen in 1821 door de Nederlandse wetgever werd gehandhaafd. Er kwamen verschillende soorten gevangenissen, die nauw samenhangen met de rechterlijke indeling die de Franse *Code Pénal* voorschreef: Huizen van Arrest en van Justitie, voor de bewaring van degenen die voor misdrijven en wanbedrijven waren veroordeeld, Provoosthuizen, voor veroordeelde militairen, en Huizen van Bewaring. De Goudse gevangenis behoorde tot de laatste categorie.

De staat van de gebouwen

In het begin van de negentiende eeuw bestond het tuchthuis nog steeds uit verschillende grote en kleine gebouwen, gescheiden door twee binnenplaatsen. Een eerder uitgebracht veiligheidsadvies sloeg men in de wind, met als gevolg een verontrustend aantal uitbraken tussen september 1811 en april 1812. Timmerlieden en glazenmakers hadden drie maanden nodig om de aangerichte schade te herstellen.

Een bouwkundig rapport uit 1812 bewees dat het terrein ondoelmatig was ingericht, met veel oud muurwerk en onveilige afdelingen. Tegen de muren tussen de beide binnenplaatsen – respectievelijk 47 en 22 meter lang en dertien meter hoog – stonden dertien hokken voor gevangenen aangebouwd en zes proveniersvertrekken. Bovendien boden enkele particuliere huisjes aan de rand van het terrein een gemakkelijke vluchtweg. Men adviseerde om de vertrekken van zware gevangenen van binnen te betimmeren met stevige eiken of grenen planken over de oude wandbekleding heen. Dat maakte de dagelijkse controle doelmatiger en het belette vrijheidslievende gedetineerden om gebruik te maken van scheuren of gaten in de muur.

In het rapport zijn enkele vertrekken nader omschreven. In het Rasphuis dat plaats bood aan tien mannen, werd hout van de brazielboom met een acht- tot twaalfbladige zaag tot poeder geraspt. Het was bestemd voor de verfindustrie, na bewerking diende het als oranje-rode textielverf. Boven de ingang luidde een opschrift tussen de figuren van twee raspende boeven:

Dat gij hier ziet, is anders niet, als een vertoning zonder stem, Maar in het huys, daar is het kruys, der deugniets dwang en luyaarts klem. Hier beeld men af, daar is de straf, hier dreygd men, daar geschiedt de daad: En alle beyd', is 't aangeleyd, om dat de mensch zou mijden 't quaad'.

Helaas is deze gevelsteen verloren gegaan. Boven het Rasphuis lag, enigszins onlogisch, de ziekenafdeling. Het Watergat of Donkere Hel bevond zich in een pikdonkere

kelder onder de regentenkamer en diende om zwaar gestraften een of meer dagen op water en brood te zetten. De ruimte kon gedeeltelijk met water worden gevuld, dat er door de gestrafte zelf uit gepompt moest worden, wilde hij niet verdrinken. De Lichte Hel lag in een kelder onder de cipierswoning. Het leslokaal van de gevangenen werd met enige boevenhumor 'het Salomonshok' genoemd, omdat het onderwijs doorgaans bestond uit moralistische toespraken (een verwijzing naar Salomo's wijsheid uit de boeken Spreuken en Prediker). Dan waren er nog keukens, latrines, het plaatshok, de nieuwe kamer, het ganghok, de onderste en bovenste vlaskamer, het oude liedenshok en de vrouwenkamer. In de kapel bevonden zich enkele knechtswoningen.

Uit deze beschrijving blijkt dat het tuchthuis in zijn geheel bestond uit talrijke grote en kleine gebouwen met een wirwar van trappen en gangen. In de zomermaanden heerste er een ondragelijke hitte, men trachtte dit enigszins te verlichten door de hokken te luchten en te besprenkelen met bierzijn.

Het Reglement uit 1815

Tijdens het bestaan van het tuchthuis wisselde niet alleen de samenstelling van het personeel regelmatig, maar ook de reglementen werden aangepast. Het zou te verwarrend zijn om ze in dit artikel allemaal te noemen.

Het reglement dat de regenten in 1815 opstelden was bedoeld: '[...] om aan een iegelijk precieselijk te doen weten waar naar hij zich te gedragen en wat hij te wachten hebbe...als een nieuw blijk van hunne menschlievende zorgen, zo wel als van hun onverzettelijk voornemen om tegen het kwade te waken'. Wie in opstand kwam tegen regenten, conciërge of suppoosten kreeg als straf dertig tot honderdtwintig 'bullepeesslagen' en liep de kans om voor korter of langer tijd in de boeien geslagen te worden.

Wie brutaal was of gereedschap verduisterde mocht drie dagen of langer logeren in de Donkere Hel op water en brood; bij verzwarende omstandigheden kwamen hierbij twintig tot vijftig bullepeesslagen (de bullepees is het door drogen keihard geworden geslachtsdeel van

de stier, een voorloper van de wapenstok). Deze straffen legde men ook op voor liegen en onwil om te werken. Wie gesnapt werd tijdens een poging tot ontvluchten werd voor korter of langer tijd in de springboeien of andere ijzers geslagen, eventuele door hem toegebrachte schade werd op zijn verdiende werkloon in mindering gebracht.

Behalve aan algemeen slecht gedrag maakten de gedetineerden zich schuldig aan sjacheren met of beschadigen van eigendommen van het gesticht, lenen van geld, kaartspelen, geschreeuw of andere luidruchtigheid. Wie zich echter stil en ijverig gedroeg kreeg in het jaarlijkse rapport een gunstige beoordeling van de regenten. In 1818 stelde het hooggerechtshof te 's-Gravenhage strafvermindering of ontslag voor van 93 gedetineerden wegens goed gedrag. Elf mannen en zeven vrouwen mochten de gevangenis direct verlaten. Van 65 mannen en tien vrouwen werd de straf met één jaar verminderd.

Tussen aankomst en vertrek

Bij binnenkomst in het tuchthuis was elke nieuw ingekomen verplicht een certificaat te tonen, als bewijs dat hij of zij vrij was van besmettelijke ziekten. Daarna volgde een grondige wasbeurt in de badkuip, voor velen een zeldzame ervaring. Bij constatering van hoofdluis werd het haar kort geknipt of afgeschoren. De eigen kleding verhuisde naar het magazijn en voorlopig was de enige outfit gevangeniskleding met een goed zichtbaar nummer, behorend bij een bepaalde sectie.

Een zakboekje diende voor registratie van verstrekte kleding en beddengoed, verdiend arbeidsloon en zakgeld (in fictieve munt). Daar de tijd van de fotografie nog niet was aangebroken, werd van iedere gedetineerde een geschreven portret gemaakt: naam, geboorte- en verblijfplaats, uiterlijke kenmerken etcetera.

Uit zo'n register blijkt dat er in 1822 vier vrouwen werden opgenomen, daartegenover stond een groot aantal mannen: 41 in getal. Sommigen maakten zich opzettelijk schuldig aan een vergrijp om verzekerd te zijn van een dagelijkse maaltijd en een dak boven het hoofd. Het voedsel was zeer eenvoudig, om er meer smaak aan te

geven of die misschien juist te verdoezelen stond er altijd een fles azijn op tafel.

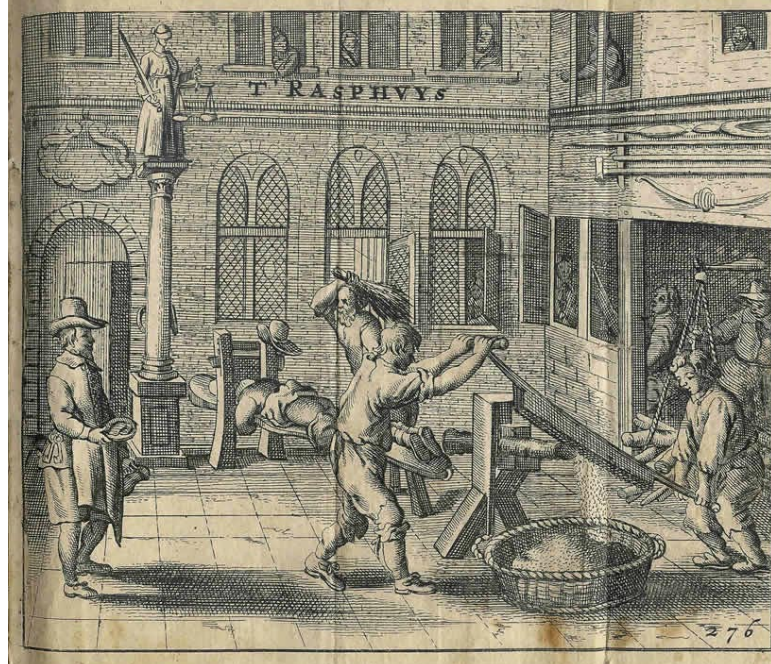
Bij ontslag bevatte de 'uitgaanskas' voldoende geld voor reis- en verblijfkosten tot aan de plaats van bestemming. Lag die in het buitenland, dan werd er reisgeld verstrekt tot aan de grensplaats waar men het land verliet. De burgemeester aldaar zorgde voor een nieuwe uitgaanskas en een paspoort.

Het leven in het Tuchthuis

Op zaterdag kregen de gevangenen schone kleding uitgedeeld 'met inachtneming van orde, betamelijke kiesheid en stilte'. Eens in de drie maanden nam iedereen een bad in koud, lauw of warm water, dat bepaalde de arts. Het hoofd en de voeten kregen in de winter iedere veertien dagen een wasbeurt, 's zomers elke week. Om de drie maanden bezocht elke gedetineerde de kapper. De commandant maakte iedere eerste vijf dagen van de maand een rondgang om kleding en beddengoed te controleren.

De bezoekenregeling was aan strenge voorschriften gebonden: hoogstens een half uur in een aparte spreekkamer in bijzijn van een bewaker. Ontvangen en verzenden van brieven stond onder strenge controle. Waren ze in een vreemde taal geschreven dan werden ze eerst door een commissie beoordeeld. Dat was ook het geval met brieven waarin bijzonderheden betreffende het tuchthuis, beschrijving van bepaalde misdrijven of klachten waren beschreven. Briefwisseling tussen gevangenen onderling was verboden.

Koning Willem I stelde in 1821 regels tot verbetering van de huisvesting, kleding en voeding. Dat betekende dat de werkzalen en andere vertrekken dagelijks werden geveegd. Op zaterdag was iedereen druk met schrobben, schuren en luchten van de vertrekken. Twee maal per jaar werd het gebouw binnen en buiten gewit, zo veel mogelijk door eigen mensen. Gezonde gevangenen leverden wekelijks hun kleding in bij de linnenvrouw en ontvingen daarvoor een verschoning. De strozakken waren eens in de vier jaar aan vernieuwing toe, de jaarlijkse portie stro van 80 pond werd in gedeelten verstrekt. Verder had ie-



Interieur van het Rasphuis te Amsterdam in 1662 (uit Melchior Fokkens, Beschrijvinge der wijdt-vermaarde Koop-stadt Amstelredam)

dere vrouw recht op kleding, schoeisel en beddengoed. Hangmatten bleken na twintig jaar aan vervanging toe. De kleur mutsen voor gezonde vrouwelijke gevangenen was zwart, voor de zieken wit. Eens per maand werden doeken verstrekt voor de 'maandelijkse zuivering'. Kleederenlapsters hadden tot taak kapotte kledingstukken te herstellen. Kleding en beddengoed van de zieken werd indien nodig 'berookt', waarna het enige tijd in het magazijn achterbleef.

Vrouwengevangenis

In 1837 werd het tuchthuis als gevolg van de reorganisatie van het gevangeniswezen uit 1821 omgezet in een (rijks-)correctionele gevangenis, alleen bestemd voor vrouwen. De mannelijke gevangenen verhuisden naar plaatsen elders in het land. De delicten waaraan de vrouwen in het algemeen hun veroordeling dankten waren overspel, koppelarij en prostitutie. Van de vrouwelijke gestraften die in 1838 het tuchthuis bevolkten hadden 211 zich schuldig gemaakt aan diefstal. Dat was bijna 90

procent. Tien waren veroordeeld voor moord of doodslag op een kind, vijf voor valsheid in geschrifte, vier voor valsemunterij, en drie maal twee voor respectievelijk doodslag, brandstichting en meeneed.

Voor het beheer, toezicht en huishoudelijke dienst waren nu aangesteld: een commandant, commies, hel-lebaardier of bewaarder 1ste klasse, portier, bewaarders waarvan één tevens de betrekking van linnenvrouw vervulde en een kantinejuffrouw. Voor godsdienstig onderwijs: een protestantse en een rooms-katholieke geestelijke en een Israëlitische leraar.

Beambten voor de arbeid waren: een directeur, eerste commies boekhouder, tweede commies, magazijnmeester, schrijver en een bediende. De bedsteden waren vanwege plaatsgebrek vervangen door genummerde hangmatten. Tien kinderen zagen in de gevangenis het levenslicht of waren te jong om van hun moeder gescheiden te worden. De meeste veroordeelden behoorden tot de categorie 20-35 jarigen. Het Goudse tuchthuis werd in die tijd tot de grootste vrouwengevangenis van het land gerekend, er verbleven gemiddeld meer dan 300 bewoonders.

Bijzondere bezoekers: La Sagra, Fry, Heldring en Van Meerten-Schilperoort

Hoe goed bedoeld reglementen ook waren, de naleving liet vaak te wensen over. Dat blijkt uit rapporten van binnen- en buitenlandse bezoekers aan diverse gevangenis. Die toenemende interesse van filantropen werd in een anonieme brochure uit 1840 belachelijk gemaakt en beschreven als ‘buitensporige belangstelling voor de snoodste, verachtelijkste en onverbeterlijkste booswichten’. Toch schetsen juist deze verslagen een beeld van het dagelijks leven van de gedetineerden.

In 1840 bezocht Ramon de la Sagra, lid van de Cortez en een autoriteit op het gebied van filantropie en justitie de Goudse gevangenis. Zijn oordeel luidde vrij gunstig, al ontdekte hij ondanks de strenge voorschriften enkele onregelmatigheden. Hij bekritiseerde de houding van de vrouwen tegenover de mannelijke bewaarders als uitdagend en brutaal, zowel in de werkplaatsen als wandelend

op de binnenplaats. In de werkzalen zag hij hen breien, naaien, spinnen en in strengen binden van wol en ruw linnen, dat het gesticht in natura ontving. De slaapzalen bevond hij licht en luchtig, hoewel de hangmatten veel te dicht op elkaar waren geklemd. Vanwege brandgevaar mocht er geen licht gebruikt worden. Het eten leek hem van goede kwaliteit, de gevangenen maakten een gezonde indruk. In de ziekenzaal telde hij dertig verpleegden in ijzeren bedden.

De gedetineerden stonden om half vijf op en begaven zich om vijf uur, na ontvangst van een portie brood naar de werkplaatsen. Zij bleven daar tot tien uur. Na de uitleiding van soep pauzeerden zij tot elf uur. Om drie uur in de middag werd er ratjetoe (stampot) gegeten of een andere warme schotel en wandelde men een uur op de binnenplaats. Dan was het tot half acht weer werken geblazen. Na de broodmaaltijd zocht men om acht uur de slaapzalen op, waar ieder een uur de tijd kreeg om haar persoonlijke zaakjes te regelen.

Dan luidde de bel en was het mond dicht en slapen. Deze tijden wisselden met het zomer- of winterseizoen. Wat La Sagra bij zijn bezoek opviel was het ontbreken van vrouwelijke bewaarders in de binnendienst. Hij vond dit een bedenkelijke personeelsformatie die verlamdend werkte op de resultaten van het strafstelsel. Het was tevens in strijd met het Koninklijk Besluit van 21 oktober 1839 waarin stond ‘[...] dat voortaan het toezicht over de vrouwelijke gevangenen zoo veel mogelijk zal worden opgedragen aan vrouwen onder de naam van bewaarders.’

Geheel anders luidde het verslag van een groep Engelse filantropen die in 1843 het tuchthuis bezocht. Zij spraken er hun afkeuring over uit dat de mannelijke bewakers overal in het gebouw onbepert toegang hadden. De bekende Elisabeth Fry uitte bij haar bezoek aan het tuchthuis in 1840 ook al kritiek op deze gang van zaken. De groep constateerde dat de werkplaatsen op de zolders ’s winters te koud waren en in de zomer ’vreselijk warm’. Zij vonden de slaapzalen juist ‘buitengewoon ongezond’ en bevorderlijk voor de onzedelijkheid. De vrouwen sliepen in de hangmatten vrijwel tegen elkaar aan en dat zonder verlichting of toezicht.

Sterftepercentages over de gemiddelde bevolking in afzonderlijke gevangenissen					
Jaar	Leeuwarden	Woerden	Hoorn	Gouda	Leiden
1841	5,9	3,0	3,7	4,2	2,6
1842	4,9	2,1	2,8	4,3	2,0
1843	4,2	2,7	4,0	5,6	2,7
1844	5,0	4,3	3,0	5,9	3,6
1845	7,0	3,3	4,5	4,7	3,3
1846	7,2	4,2	3,8	19,3	15,3
1847	11,9	10,5	12,8	29,4	33,2
1848	11,6	7,9	12,3	32,2	16,2
1849	9,5	11,4	6,8	12,5	9,2
1850	7,4	6,7	6,8	3,5	6,5

Tabel overgenomen uit H. Franke, *De macht van het lijden*, Amsterdam 1996, p. 46.

In de jaren 1846 tot 1849 deed zich in verschillende (overvolle) gevangenissen in het land een groot aantal sterfgevallen voor. Een van de oorzaken was de heersende voedselschaarste en de misoogsten, waardoor veel meer diefstallen gepleegd werden. De zeer warme zomer van 1846 maakte het verblijf in de gevangenis bijna ondragelijk. In 1847 steeg het sterftcijfer nog verder vanwege de heersende koortsepidemieën. Ds. O.G. Heldring kon tijdens een bezoek aan het tuchthuis in 1847 een zaal met zeventig vrouwen niet binnengaan vanwege de ‘verpeste lucht’ die er hing. Om niet in zwijm te vallen rende hij haastig naar buiten.

Voor de vrouwen in het Goudse tuchthuis moet vooral in die jaren het leven een ware beproeving zijn geweest. Van 1846 tot 1849 stierven bijna net zoveel vrouwen als er in de inrichting geplaatst konden worden. Dat waren er ongeveer 300. De enige reactie hierop in *Lobatto's jaarboekje* was dat de grote hitte in de zomer van 1846 ‘eenen nadeeligen invloed’ had op de gezondheidstoestand in de strafgevangenissen van Gouda en Leiden. Pas in 1852 luidde een meer concrete gevolgtrekking naar aanleiding van deze tragische sterftcijfers in de *Geneeskundige Courant*: ‘de opsluiting vordert dus vele mensenlevens’.

De gedetineerden kregen van tijd tot tijd ook bezoek van de dames Brand en Van Meerten, die hen opbeurden en met raad en daad bijstonden. Zij waren landelijk gezien de eersten die zich aan deze tot dan toe ondenkbare taak wijdde. In 1858 werd meegedeeld ‘[...] dat het getal dames dat de gevangenen bezoekt met 1 is vermeerderd, en wel de Roomsche Catholieke Godsdienst belijdende in de persoon van J.L.C. von Sternbach’. Er bestond toen al een afdeling Gouda van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, met een bestuur van zeven personen.

Getouwtrek om de doden

In een verordening uit 1847 was bepaald dat lichamen van overleden gedetineerden zonder aanwijsbare verblijfplaats of familiebetrekking ter beschikking werden gesteld van de Rijkskweekschool voor Militaire Geneeskunde of de Rijks Hogeschool, beiden te Utrecht. Genoemde instellingen zorgden er op hun beurt voor dat de geneesheer van het tuchthuis steeds over genoeg ‘lijkenkoffers’ kon beschikken. Toen een gedetineerde vrouw in 1856 te kennen gaf dat zij na haar dood niet naar Utrecht vervoerd wilde worden, respecteerde men dat verzoek. De commissie van de administratie echter ‘achtte dit in strijd met de bestaande verordeningen en gelastte om



In de Goudse vrouwengevangenis. Litho 19de eeuw. (SAMH)

voortaan aan zulke wensen geen gehoor te geven'. In genoemd jaar werden van de negentien 'anonieme doden' er tien vervoerd naar de Rijkswaarschool en twee naar de Hogeschool. Bij de laatste instantie leidde dat tot protest vanwege de ongelijke verdeling. Men beloofde die voortaan evenwichtiger te doen plaatsvinden.

Een gebouw vol ongedierte

In 1857 bracht de hoofdinspecteur van het Nederlands gevangeniswezen, P.W. Alstorpius Grevelink, een bezoek aan het tuchthuis. Hij aanschouwde een 'zeer oude en bouwvallige gevangenis, die met niet te verdrijven ongedierte was besmet'. In de zomer moest het verblijf hier volgens hem 'schier ondraaglijk' zijn. Bovendien verspreidde een nabijgelegen riool een ondragelijke stank. De officier van gezondheid wist hem te vertellen dat de gezondheidstoestand van de vrouwen 'zeer ongunstig' was, wat de sterftcijfers bevestigden. Een van de hoofdoorzaken was de overbevolking. De 285 vrouwen sliepen 'met eenige kleine kinderen' in zalen, waar de hangmatten volgens de inspecteur 'één doorlopend bed vormden'. Ieder van hen beschikte slechts over 3 tot 5 m² leefruimte. Er bleek sinds de jaren dertig en veertig weinig veranderd. Grevelink uitte vooral kritiek op het ontbreken van cellen, omdat hij van mening was dat cellulaire opsluiting voor zedeloze vrouwen 'zeer aan te raden was'. Ds. Heldring signaleerde al tien jaar eerder vrouwen die in het tuchthuis meisjes ronselden voor het bordeel dat zij na hun ontslag uit het tuchthuis van plan waren te beginnen.

Een streep rood laken

Wie zich bij herhaling aan een overtreding schuldig maakte kreeg voortaan een streep van rood laken op de mouw genaaid. Aaltje van Willigen overkwam dat, zij werd gestraft met acht dagen eenzame opsluiting in de strafcel. Een jaar lang miste zij bovendien haar premie-aantekeningen, wat een financiële strop betekende voor Aaltje. Voortaan werd na ieder vergrijp een streep toegevoegd.



Elisabeth Fry op bezoek in een Engelse gevangenis (www2.gol.com/users/quakers/fry.htm)

Er was echter ook mededogen: Jaantje Janssens, die wegens kindermoord gepleegd in Arnhem tot twaalf jaar was veroordeeld, verbleef al zes jaar in de gevangenis. Zij gedroeg zich voorbeeldig en was enkele keren voorgedragen voor strafvermindering. Dat werd urgent toen bleek 'dat een diep besef van het zware van haar misdrijf, gepaard met innig berouw en leedgevoel, reeds sedert een geruime tijd haar nederdrukt en een zodanige ongunstige invloed op haar gezondheid heeft uitgeoefend, dat zij thans in een kwijnende en zorgelijke toestand verkeert, waarvan bij langer verblijf in de gevangenis een spoedig einde van haar nog jeugdige leven is te verwachten'. Bij het verzoek aan de minister van justitie werd een doktersverklaring ingesloten. Ongetwijfeld is in dit geval gratie verleend.

De laatste tien jaren

In het laatste decennium van het bestaan van het tuchthuis deden zich regelmatig meningsverschillen voor met het gemeentebestuur inzake financiële kwesties. De stad meende namelijk rente te kunnen vorderen van eerder verstrekte kapitalen. Het gevangenisbestuur wist dit steeds te weerleggen door aan te tonen dat het hier subsidies betrof in plaats van geleend geld.

Ondanks de verbeteringen in de laatste jaren voldeden de gebouwen bij lange na niet meer aan de gestelde

OPENBARE VERKOOPING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Stad Gouda zijn voornemens op den 6^{den} Junij 1851, des voormiddags ten Elf ure, in het Raadhuis aldaar, bij inschrijving, voor *Afbraak* te Verkoopen :

1^o. de Rotterdamsche poort,

2^o. de Veerstal poort,

3^o. de zoogenaamde Turfkerk,

allen binnen de stad Gouda.

Van de Voorwaarden zal tot den dag der Verkoopning (Zon- en Feestdagen uitgezonderd) des voormiddags 10 tot 12 ure, ter Stads-Secretarie en aan de Stads-Timmerwerf inzage kunnen worden genemen; zullende de Inschrijvingsbiljetten op *zegel* geschreven, geteekend en gesloten, uiterlijk tot des namiddags ten Vijf ure van den 5^{den} Junij 1851, op de gezegde Secretarie moeten ingeleverd worden.

Aankondiging van de sloop van de stadspoorten en de Turfkerk (SAMH)

eisen. De gedachten gingen voorzichtig uit naar 'een nieuw en groter gebouw', omdat het voor Gouda van belang werd geacht de gevangenis te behouden. In 1854 lag er een uitvoerig bestek op tafel voor de vestiging van een kantonale gevangenis in een gedeelte van de Looihal, gevestigd in de Pauluskapel van het voormalige collatiehuis aan de Jeruzalemstraat. In de achterste lokalen konden een gijzelskamer, cipierswoning, privaten en gevangenisvertrekken worden gebouwd, met een loopbrug naar de Groeneweg: kosten: 2098,07 gulden. Van dit plan wordt niets meer vernomen. In datzelfde jaar bedroegen de kosten van bestuur, onderhoud van de gevangenis en gedetineerden 42.910,21 gulden.

Na veel politiek gesteggel en diverse experimenten werd vanaf het begin van de tweede helft van de negentiende eeuw het cellulaire stelsel in ons land in-

gevoerd. Amsterdam opende op 1 oktober 1850 een cellulaire gevangenis met een capaciteit van 200 personen. Nieuwe grote strafgevangenissen verschenen in Leeuwarden, 's-Hertogenbosch, Woerden en Hoorn. Langzamerhand behoorde het bestaan van de oude gevangenissen in Gouda tot het verleden. Het kasteel was al in 1578 gesloopt, de afbraak van de Tiendewegspoort werd uitgesteld tot 1854, omdat er nog gevangenen aanwezig waren. De Rotterdamse of Dijkspoort onderging hetzelfde lot. Voor lichte vergrijpen kon het nog gebeuren dat je als straf 'te pronk' werd gezet op de kaak aan het stadhuis. In juni 1860 vond daar de laatste terechtstelling van een veroordeelde plaats. Bij Koninklijk Besluit van 4 juni 1861 werd de vrouwengevangenis opgeheven en verhuisden de veroordeelden naar de strafgevangenis in Woerden. De protestantse en rooms katholieke geestelijke en de Israëlitische leraar kregen eervol ontslag. Het doek viel voor het Goudse tuchthuis. De oude en vervallen gebouwen werden gesloopt.

In 1865 verrees op het braak liggende terrein de Eerste Burgerschool voor Jongens. In 1923 werd die verbouwd voor de Vereniging van Bijzonder Neutraal Onderwijs met de naam Ernst Casimirschool. Resten uit het verleden treft men alleen nog aan onder straatniveau. In 1984 ontdekte de archeologische vereniging Golda bij opgravingen muurresten van het koorgedeelte van de kapel. Ook werden er plavuizen, oude scherven van aardewerk en enkele skeletten aangetroffen. Die konden niet nader worden onderzocht omdat de kisten grotendeels onder de bestrating liggen.